

ARTICULUS III. — *Utrum synderesis in aliquo extinguatur.*

Tertio quæritur, utrum synderesis in aliquo extinguatur; et videtur quod sic. Psalm. LI, 2: *Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt.* Glossa: *Corrupti, omni lumine rationis privati.* Sed lumen synderesis est lumen rationis. Ergo lumen synderesis in aliquibus extinguatur.

2. Item, infideles non habent aliquem remorsum conscientie de sua infidelitate. Infidelitas autem peccatum est. Cum igitur officium synderesis sit remurmurare peccato, videtur quod in eis ipsa sit extincta.

3. Item, per Philosophum, VII Ethic., ille qui habet habitum vitii, est corruptus circa principia operabilium. Sed principia operabilium pertinent ad synderesim. Ergo in habente habitum vitii alicujus extinguatur.

4. Item, Proverb., XVIII, 3: *Impius cum in profundum venerit, contemnit:* quod cum accedit, synderesis locum suum non tenet, ut dicit Hieronymus in Glossa Ezech., II (super illud, *In quatuor partibus*). Ergo in aliquibus extinguatur.

5. Item, in beatis amovetur omnis inclinatio ad malum. Ergo per contrarium et in damnatis omnis inclinatio ad bonum. Sed synderesis inclinatur ad bonum. Ergo, etc.

Sed contra, Isaïæ, ult., 24: *Vermis eorum non morietur;* et exponitur de verme conscientie, secundum Augustinum, qui est remorsus conscientie. Sed remorsus conscientie causatur ex hoc quod synderesis remurmurat malo. Ergo synderesis non extinguatur.

Item, in peccatis profundissimum tenet locum desperatio, quæ est peccatum in Spiritu sanctum. Sed etiam in desperatis synderesis non extinguatur, ut patet per Hieronymum in Glossa Ezech., I, ut sup., ubi dicit, quod nec in Cain est extincta, quem tamen constat desperatum fuisse, per hoc quod dicitur, Genes., IV, 13: *Major est iniquitas mea quam ut veniam merear.*

Respondeo dicendum, quod synderesim extingui, intelligi potest dupliciter. Uno modo quantum ad ipsum lumen habituale; et sic impossibile est quod synderesis extinguatur: sicut impossibile est quod anima hominis privetur lumine intellectus agentis, per quod principia prima in speculativis et operativis nobis innotescunt; hoc enim lumen est de natura ipsius anime, cum per hoc sit intellectualis; de quo lumine dicitur in Psalm., IV, 7: *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine,* quod scilicet nobis bona ostendit; hæc enim erat responsio ad id quod dixerat: *Quis ostendit nobis bona?* Alio modo quantum ad actum; et hoc dupliciter. Uno modo ut dicatur actus synderesis extingui, in quantum actus ejus omnino intercipitur; et sic contingit actum synderesis extingui et in non habentibus usum liberi arbitrii, nec alicujus usum rationis: et hoc propter impedimentum

proveniens ex læsione organorum corporalium, a quibus ratio nostra accipere indiget. Alio modo per hoc quod actus synderesis ad contrarium deflectatur; et sic impossibile est in universali iudicium synderesis extingui; in particulari vero operabili extinguitur quocumque peccatur in eligendo; vis enim concupiscentiæ vel alterius passionis ita rationem absorbet, ut in eligendo synderesis universale iudicium ad particularem actum non applicet. Sed hoc non extinguit synderesim simpliciter, sed secundum quid. Unde simpliciter loquendo, concedimus quod synderesis nunquam extinguatur.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod dicuntur aliqui peccatores omni lumine rationis privati quantum ad actum electionis, in qua ratio errat, propter hoc quod absorbetur ab aliqua passione, vel deprimitur ab aliquo habitu, ut lumen synderesis non sequatur in eligendo.

AD SECUNDUM dicendum, quod in hæreticis non remurmurat conscientia eorum infidelitatis, propter errorem qui est in ratione eorum superiori, ex quo contingit quod iudicium synderesis huic particulari non applicetur. In universali enim iudicium synderesis in eis manet; iudicant enim malum esse non credere his quæ a Deo dicuntur; in hoc autem errant secundum superiorum rationem, quia non credunt hoc esse a Deo dictum.

AD TERTIUM dicendum, quod ille qui habet habitum alicujus vitii, est quidem corruptus circa principia operabilium, non quidem in universali, sed in particulari operabili; in quantum scilicet per habitum vitii deprimitur ratio, ne universale iudicium ad ejus particulare operabile applicet in eligendo; et per hunc modum impius in profundum peccatorum veniens contemnere dicitur.

Et sic patet solutio AD QUARTUM.

AD QUINTUM dicendum, quod malum est præter naturam, et ideo nihil prohibet inclinationem ad malum a beatis removeri; sed bonum et inclinatio ad bonum consequitur ipsam naturam; unde natura manente non potest inclinatio ad bonum tolli etiam a damnatis.

QUÆSTIO XVII

DE CONSCIENTIA

(In quinque articulos divisa.)

Primo, utrum conscientia sit potentia, vel habitus, vel actus; 2° utrum conscientia possit errare; 3° utrum conscientia liget; 4° utrum conscientia erronea liget; 5° utrum conscientia in indifferentibus plus liget vel minus quam præceptum prælati.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum conscientia sit potentia, vel habitus, vel actus.* (I part., quæst. LXXIX, art. 13.)

Quæstio est de conscientia; et in primo quaeritur, utrum sit potentia, vel habitus, vel actus; et videtur quod sit potentia. Dicit enim Hieronymus in Glossa Ezech., 1, postquam de synderesi mentionem fecerat: *Itaque conscientiam interdum præcipitari videmus*; ex quo videtur quod idem sit conscientia et synderesis. Sed quodam modo synderesis est potentia. Ergo et conscientia.

2. Præterea, nihil est subjectum vitii nisi potentia animæ. Sed conscientia est subjectum iniquationis peccati, ut patet ad Titum, 1, 15: *Inquinata est eorum et mens et conscientia*. Ergo conscientia est potentia.

3. Sed dicebatur, quod iniquatio non est in conscientia sicut in subjecto. — Sed contra, nihil potest numero idem esse inquinatum et mundum, nisi sit subjectum iniquationis. Sed omne quod mutatur de iniquatione in munditiam idem numero manens, quandoque est mundum, quandoque inquinatum. Ergo omne quod mutatur de iniquatione in munditiam vel e converso, est subjectum iniquationis et munditiæ. Sed conscientia mutatur de iniquatione in munditiam; Heb., ix, 14: *Sanguis Christi emundabit conscientiam nostram ab operibus mortis*. Ergo conscientia est potentia.

4. Præterea, conscientia dicitur esse rationis dictamen, quod quidem dictamen nihil est aliud quam rationis iudicium. Sed iudicium ad liberum arbitrium pertinet, a quo nominatur. Ergo videtur quod liberum arbitrium et conscientia sint idem. Sed liberum arbitrium est potentia. Ergo et conscientia.

5. Præterea, Basilus (in Psal. xxxviii super illud, *Non timebo in die mala*) dicit, quod conscientia est naturale iudicatorium; naturale autem iudicatorium est synderesis. Sed synderesis est potentia aliquo modo. Ergo et conscientia.

6. Præterea, peccatum non est nisi in voluntate et ratione. Peccatum autem est in conscientia. Ergo conscientia est ratio vel voluntas. Sed ratio et voluntas sunt potentia. Ergo et conscientia.

7. Præterea, neque habitus neque actus dicitur scire. Sed conscientia dicitur scire; Eccle., vii: *Scilicet enim conscientia sua, quia tu crebro maledixisti aliis*. Ergo conscientia non est habitus neque actus; ergo est potentia.

8. Præterea, Origenes dicit (lib. I in epist. ad Roman. non multum a med.), quod conscientia est *spiritus corrector et pedagogus anime sociatus, quo separatur a malis, et adheret bonis*. Sed spiritus nominat potentiam animæ, vel essentiam. Ergo conscientia aliquam potentiam nominat.

9. Præterea, conscientia vel est actus, vel habitus, vel poten-

tia. Sed non est actus, quia non semper manet actu, qui non est in dormiente, qui tamen conscientiam habere dicitur; nec est habitus; quod sic ostenditur: Nullus habitus rationis est de particularibus; sed conscientia est particularium actuum; ergo conscientia non est habitus rationis, nec alicujus alterius potentia, cum conscientia ad rationem pertineat. Ergo est potentia.

10. Præterea, in ratione non sunt nisi habitus speculativi et operativi. Sed conscientia non est habitus speculativus, cum habeat ordinem ad opus; nec operativus, cum nec sit ars, nec prudentia, hos enim solum Philosophus in V Ethic. (capit. iii, iv et v), in parte operativa ponit. Ergo conscientia non est habitus. Quod autem non sit ars, manifestum est. Quod autem non sit prudentia, sic probatur. Prudentia est recta ratio agibilibus, ut dicitur in VI Ethic. (capit. v); non autem respicit agibilia singularia; quia cum sint infinita, non poterit eorum esse ratio; et iterum sequeretur quod prudentia per se augetur, per se loquendo, secundum considerationem plurimorum actuum singularium, quod non videtur esse verum; conscientia autem respicit opera singularia. Ergo conscientia non est prudentia.

11. Sed dicendum, quod conscientia est habitus quidam, quo applicatur iudicium universale rationis ad particulare opus. — Sed contra, ad illud quod potest fieri per unum habitum, non requiruntur duo. Sed habens habitum universalem potest applicare ad singulare, solummodo potentia sensitiva interveniente; sicut ex habitu quo quis scit omnem mulam sterilem esse, scit hanc mulam esse sterilem cum eam percipit esse mulam per sensum. Ergo ad applicationem universalis iudicii ad particularem actum non requiritur aliquis habitus; et sic conscientia non est habitus; et sic idem quod prius.

12. Præterea, omnis habitus vel est naturalis, vel infusus, vel acquisitus. Sed conscientia non est habitus naturalis, quia talis habitus est idem apud omnes; non autem omnes eandem conscientiam (1) habent; neque iterum est habitus infusus, quia talis habitus semper est rectus; conscientia autem quandoque non recta; neque est iterum habitus acquisitus, quia sic in pueris conscientia non esset, nec in homine, antequam per multos actus habitum acquisivisset. Ergo non est habitus.

13. Præterea, habitus, secundum Philosophum, ex multis actibus acquiritur. Sed ex uno actu quis habet conscientiam. Ergo conscientia non est habitus.

14. Præterea, conscientia poena est in damnatis, ut habetur I Corinth., iii in Glossa. Sed habitus non est poena, sed magis perfectio habentis. Ergo non est habitus.

1. Sed contra, videtur quod sit habitus. Conscientia enim, secundum Damascenum (lib. IV, cap. xi), est *lex intellectus no-*

(1) *Al. scientiam.*

stri. Sed lex est habitus universalium principiorum juris. Ergo conscientia est habitus.

2. Præterea, Roman., III, super illud, *Cum enim gentes quæ legem non habent, etc.*, dicit Glossa (ord.): *Etsi gentiles non habent legem scriptam, habent tamen legem naturalem, qua quisque intelligit, et qua sibi quisque conscius est quid sit bonum et malum*. Ex quo videtur quod lex naturalis sit qua sibi aliquis conscius est. Sed quilibet sibi conscius est per conscientiam. Ergo conscientia est lex naturalis; et sic idem quod prius.

3. Præterea, scientia nominat habitum conclusionis. Sed conscientia quædam scientia est. Ergo et habitus.

4. Præterea, ex actibus multiplicatis generatur aliquis habitus. Sed aliquis operatur frequenter secundum conscientiam. Ergo ex talibus actibus generatur aliquis habitus, qui conscientia dici potest.

5. Præterea, I Tim., 1: *Finis præcepti est caritas de conscientia bona*; Glossa (interlin.): *Conscientia bona, idest spe*. Sed spes est habitus quidam. Ergo et conscientia.

6. Præterea, illud quod est in nobis per immissionem a Deo, videtur esse habitus infusus. Sed, secundum Damascenum in IV lib., sicut fomes est per immissionem a dæmone, ita conscientia per immissionem a Deo. Ergo conscientia est habitus infusus.

7. Præterea, secundum Philosophum in II Ethic. (cap. v), omne quod est in anima, est habitus, vel potentia, vel passio. Sed conscientia non est passio; quia passionibus non meremur neque demeremur, neque laudamur neque vituperamur, ut ibidem Philosophus dicit; neque iterum est potentia, quia potentia non potest deponi, conscientia autem deponitur. Ergo conscientia est habitus.

1. Sed contra, videtur quod sit actus. Conscientia enim dicitur accusare vel excusare. Sed non accusatur aliquis vel excusatur, nisi quod actu considerat. Ergo conscientia est actus aliquis.

2. Præterea, scire quod consistit in collatione, est scire in actu. Sed conscientia nominat scientiam cum collatione; dicitur enim conscire, idest simul scire. Ergo conscientia est scientia actualis.

Respondendo dicendum, quod quidam dicunt conscientiam tripliciter dici. Quandoque enim conscientia sumitur pro ipsa conscientia, sicut fides accipitur pro re credita; quandoque pro potentia qua conscimus; quandoque pro habitu; a quibusdam dicitur, quod quandoque pro actu. Et hujus distinctionis hæc videtur esse ratio; quia cum scire sit aliquis actus, et circa actum consideretur objectum, potentia, habitus, et ipse actus; invenitur quandoque aliquod nomen quod ad ista quatuor æquivocatur; sicut hoc nomen *intellectus* quandoque significat rem intel-

ctam, sicut nomina dicuntur significare intellectus; quandoque vero ipsam intellectivam potentiam; quandoque vero habitum quemdam; quandoque vero actum. In hujusmodi tamen nominationibus sequendus est usus loquendi; quia nominibus utendum ut plures, ut dicitur II Topic. (cap. 1, circa fin.). Illud quidem secundum usum loquentium esse videtur ut conscientia quandoque pro re conscita accipiatur, ut cum dicitur, *Dicam tibi conscientiam meam*, idest quod est in conscientia mea. Sed potentia vel habitui, proprie loquendo, hoc nomen attribui non potest, sed solum actui; in qua significatione sola concordant omnia quæ de conscientia dicuntur.

Sciendum est enim, quod non consuevit idem nomen esse alicujus potentia et actus et habitus, nisi quando actus aliquis est proprius alicujus potentia vel alicujus habitus; sicut videre est proprium potentia visiva, et scire in actu habitus scientia; unde visus quandoque nominat potentiam, quandoque actum; et scientia similiter. Si autem sit aliquis actus qui conveniat pluribus aut omnibus habitibus vel potentiis, non consuevit a tali nomine actus aliqua potentia vel aliquis habitus denominari; sicut patet de hoc nomine *usus*; significat enim actum cujuslibet habitus et potentia, usus enim est illius cujus est actus; unde hoc nomen *usus* ita significat actum, quod nullo modo potentiam vel habitum. Et similiter esse videtur de conscientia. Nomen enim conscientia significat applicationem scientia ad aliquid; unde conscire dicitur quasi simul scire. Quælibet autem scientia ad aliquid applicari potest; unde conscientia non potest nominare aliquem habitum specialem, vel aliquam potentiam; sed nominat ipsum actum, qui est applicatio cujuscumque habitus vel cujuscumque notitia ad aliquem actum particularem. Applicatur autem aliqua notitia ad aliquem actum dupliciter: uno modo secundum quod consideratur an actus sit vel fuerit (1); alio modo secundum quod consideratur an actus sit rectus vel non. Et secundum quidem primum modum applicationis dicimur habere conscientiam alicujus actus, in quantum scimus illum actum esse factum vel non factum; sicut est in communi usu loquendi, quando dicitur, hoc non esse factum de conscientia mea, idest nescio vel nescivi an hoc factum sit vel fuerit; et secundum hunc modum loquendi intelligitur quod habetur Gen., XLIII, 22: *Non est in conscientiis nostris quis pecuniam posuerit in saccis nostris*; et Eccle., VII, 23: *Scit conscientia tua qua tu crebro maledixisti aliis*; et secundum hoc dicitur conscientia testificari aliquid; Rom., IX, 1: *Testimonium mihi perhibente conscientia mea*. Secundum vero alium modum applicationis, quo notitia applicatur ad actum, ut sciatur an actus sit rectus vel non, duplex est via. Una secundum quod per habitum

(1) *AL.* vel fieret.

scientiæ dirigimur in aliquid faciendum vel non faciendum. Alio modo secundum quod actus postquam factus est, examinatur ad habitum scientiæ, an sit rectus vel non rectus. Et hæc duplex via in operativis distinguitur secundum duplicem viam quæ est in speculativis: scilicet viam quæ est inveniendi et iudicandi. Illa enim via qua per scientiam inspicimus quid agendum est, quasi consiliantis, est similis inventioni, per quam ex principiis investigamus conclusiones. Illa autem via per quam ea quæ jam facta sunt, examinamus et discutimus an recta sint, est sicut via iudicii, per quam conclusiones in principia resolvuntur. Secundum autem utrumque applicationis modum nomine scientiæ utimur. Secundum enim quod applicatur scientia ad actum ut dirigens ipsum, secundum hoc dicitur conscientia instigare, vel inducere, vel ligare; secundum vero quod applicatur scientia ad actum per modum examinationis eorum quæ jam acta sunt, sic dicitur conscientia accusare vel remordere, quando id quod factum est, invenitur discordare a scientia ad quam examinatur; defendere autem vel excusare, quando invenitur id quod factum est, processisse secundum formam scientiæ.

Sed sciendum, quod in prima applicatione qua applicatur scientia ad actum ut sciatur an factum sit, est applicatio ad actum particularem notitiæ sensitivæ, ut memoriæ, per quam ejus quod factum est, recordamur; vel sensus, per quem hunc particularem actum quem nunc agimus, percipimus. Sed in secunda et tertia applicatione, qua consiliamur quid agendum sit, vel examinamus jam facta, applicantur ad actum habitus rationis operativi, scilicet habitus synderesis et habitus sapientiæ, quo perficitur superior ratio, et habitus scientiæ, quo perficitur ratio inferior; sive simul omnes applicentur, sive alter eorum tantum. Ad hos enim habitus examinamus quæ fecimus, et secundum eos consiliamur de faciendis. Examinatio tamen non solum est de factis, sed etiam de faciendis; consilium autem de faciendis tantum.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod cum dicit Hieronymus: *Hanc conscientiam præcipitari videmus*, non demonstratur ipsa synderesis, quam dixit esse conscientiam scintillam, sed demonstratur ipsa conscientia, de qua supra fecerat mentionem. Vel potest dici, quod tota vis scientiæ examinantis vel consiliantis ex iudicio synderesis pendet, sicut tota veritas rationis speculativæ pendet ex principiis primis; et ideo conscientiam synderesis nominat, in quantum scilicet ex vi ejus agit; et præcipue quoniam volebat exprimere defectum quo synderesis deficere potest: non enim deficit in universali, sed in applicatione ad singularia; et sic synderesis non in se deficit, sed quodammodo in conscientia. Et ideo in explicando defectum synderesis, synderesi conscientiam immisit.

AD SECUNDUM dicendum, quod inquinatio non dicitur esse in

conscientia (1) sicut in subjecto, sed sicut scitum in cognitione: dicitur enim aliquis habere conscientiam inquinatam, quando alienius iniquationis sibi est concius.

AD TERTIUM dicendum, quod secundum hoc conscientia inquinata mundari dicitur, secundum quod aliquis qui fuit sibi concius prius peccati, postmodum scit se esse a peccato mundatum; et ita dicitur habere conscientiam puram. Est enim eadem conscientia quæ prius immunda est, et postea munda; non quidem ita quod conscientia sit subjectum munditiæ et immunditiæ; sed quia per conscientiam examinantem utrumque cognoscitur; non quod sit idem actus numero quo prius habebat se esse immundum, et post mundum scit se esse; sed quia ex eisdem principiis utrumque cognoscitur, sicut dicitur eadem consideratio quæ ex eisdem principiis procedit.

AD QUARTUM dicendum, quod iudicium conscientiæ et liberi arbitrii quantum ad aliquid differunt, et quantum ad aliquid conveniunt. Conveniunt enim quantum ad hoc quod utrumque est de hoc particulari actu: competit autem iudicium conscientiæ in via qua est examinans; et in hoc differt iudicium utriusque a iudicio synderesis, et differunt iudicium conscientiæ et liberi arbitrii, quia iudicium conscientiæ consistit in pura cognitione, iudicium autem liberi arbitrii in applicatione cognitionis ad affectionem: quod quidem iudicium est iudicium electionis. Et ideo contingit quandoque quod iudicium liberi arbitrii pervertitur, non autem conscientiæ: sicut cum aliquis examinat aliquid quod imminet faciendum, et iudicat, quasi adhuc speculando per principia, hoc esse malum, utpote fornicari cum hac muliere; sed quando incipit applicare ad agendum, occurrunt undique multæ circumstantiæ ad ipsum actum, utpote fornicationis delectatio, ex cuius concupiscentia ligatur ratio, ne ejus dictamen in ejus rejectionem (2) prorumpat. Et sic aliquis errat in eligendo, et non in conscientia; sed contra conscientiam facit: et dicitur hoc mala conscientia facere, in quantum factum iudicio scientiæ non concordat. Et sic patet quod non oportet conscientiam esse idem quod liberum arbitrium.

AD QUINTUM dicendum, quod conscientia dicitur esse naturale iudicatorium, in quantum tota examinatio vel consiliatio conscientiæ ex naturali iudicatorio dependet, ut prius dictum est.

AD SEXTUM dicendum, quod peccatum est in voluntate et ratione sicut in subjecto, in conscientia autem alio modo, ut dictum est.

AD SEPTIMUM dicendum quod conscientia dicitur scire aliquid non proprie, sed secundum illum modum loquendi quo scire dicitur illud quo scimus.

AD OCTAVUM dicendum, quod dicitur esse spiritus, idest spiritus nostri instinctus, prout ratio dicitur spiritus.

(1) *AI.* in scientia. — (2) *AI.* electionem.

AD NONUM dicendum, quod conscientia nec est potentia nec habitus, sed actus. Et quamvis actus conscientiae non sit semper, nec sit in dormiente; tamen actus ipse manet in sua radice, id est in habitibus applicabilibus ad actum.

Rationes autem illas quae probant conscientiam non esse habitum, concedimus.

AD PRIMUM vero quod in contrarium obijcitur, quod scilicet sit habitus, dicendum, quod conscientia dicitur esse intellectus nostri lex, quia est iudicium rationis ex lege naturali deductum.

AD SECUNDUM dicendum, quod aliquis sibi ipsi dicitur esse conscius per legem naturalem eo modo loquendi quo aliquis considerare dicitur secundum principia; sed per conscientiam, eo modo loquendi quo aliquis dicitur considerare ipso actu considerationis.

AD TERTIUM dicendum, quod quamvis scientia sit habitus, tamen applicatio scientiae ad aliquid non est habitus, sed actus; et hoc significatur nomine conscientiae.

AD QUARTUM dicendum, quod ex his actibus non generatur habitus alterius modi ab illo habitu ex quo actus eliciuntur; sed vel aliquis habitus ejusdem rationis, sicut ex actibus infusae caritatis generatur aliquis habitus dilectionis, vel praexistens augmentatur: sicut in eo qui habet habitum temperantiae acquisitum ex actibus, ipse habitus augmentatur. Et ita, cum actus conscientiae procedat ex habitu sapientiae et scientiae, non generatur inde aliquis habitus alius ab eis, sed illi habitus perficiuntur.

AD QUINTUM dicendum, quod cum conscientia dicitur esse spes est praedicatio pro causam: in quantum scilicet conscientia bona facit hominem bonae spei esse, ut Glossa, ibidem, exponit.

AD SEXTUM dicendum, quod etiam ipsi habitus naturales insunt nobis ex immissione divina; et ideo cum conscientia sit actus proveniens ex habitu naturali ipsius synderesis, dicitur conscientia ex divina immissione esse, per modum quo omnis cognitio veritatis quae est in nobis, dicitur esse a Deo, a quo principiorum primorum cognitio nostrae naturae est indita.

AD SEPTIMUM dicendum, quod in illa divisione Philosophi actus in habitu includitur, eo quod habitus ex actibus generari probaverat, et similium actuum eos esse principium; et sic conscientia non est habitus nec potentia, sed actus, qui ad habitum reducitur.

Rationes autem illas quae probant conscientiam esse actum, concedimus.

ARTICULUS II. — *Utrum conscientia possit errare.*

Secundo quaeritur, utrum conscientia possit errare; et videtur quod non. Naturale enim iudicatorium nunquam errat. Sed conscientia est naturale iudicatorium. Ergo non errat.

2. Praeterea, conscientia addit aliquid supra scientiam: id

autem quod addit, nihil dimittit de ratione scientiae. Sed scientia nunquam errat, quia est habitus quo semper verum dicitur, ut patet in VI Ethic. (cap. III et V). Ergo nec conscientia errare potest.

3. Praeterea, synderesis est scintilla conscientiae, ut dicitur in Glossa Hieronymi, Ezech., 1. Ergo conscientia comparatur ad synderesim sicut ignis ad scintillam. Sed eadem est operatio et motus ignis et scintillae. Ergo et conscientiae et synderesis. Sed synderesis nunquam errat. Ergo nec conscientia.

4. Praeterea, conscientia, secundum Damascenum, IV lib. (cap. XXIII), est lex intellectus nostri. Sed lex est certior quam ipse intellectus; intellectus autem semper est rectus, ut dicitur in III de Anima (com. XXXI). Ergo multo fortius conscientia semper est recta.

5. Praeterea, ratio ex ea parte qua synderesim attingit, non errat. Sed ratio conjuncta synderesi facit conscientiam. Ergo conscientia nunquam errat.

6. Praeterea, in iudicio statur dictis testium. Sed in iudicio divino testis est conscientia, ut patet Rom., II, 15: *Testimonium illis reddente conscientia sua, etc.* Cum igitur iudicium divinum nunquam possit falli, videtur quod conscientia nunquam errare possit.

7. Praeterea, in omnibus, regulam ad quam alia regulantur, oportet habere rectitudinem indeficientem. Sed regula quaedam humanorum operum est conscientia. Ergo oportet conscientiam esse rectam.

8. Praeterea, spes innititur conscientiae, sicut habetur per Glossam I Tim., 1, 5: *Ex corde puro et conscientia bona.* Sed spes certissima est, ut habetur Hebr., VI, 18: *Ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus; quia fugivimus ad tenendam propositam spem.* Ergo conscientia indeficientem rectitudinem habet.

Sed contra est quod dicitur Joan., XVI, 2: *Venit hora ut omnis qui interfecit eos, arbitretur obsequium se prestare Deo.* Ergo his qui occidebant Apostolos, dictabat conscientia quod ex hoc placerent Deo. Sed hoc est erroneum. Ergo conscientia errat.

Praeterea, conscientia collationem quandam dicit. Sed ratio conferendo decipi potest. Ergo conscientia errare potest.

Respondeo, sicut ex dictis, art. praeced., patet, conscientia nihil aliud est quam applicatio scientiae ad aliquem specialem actum; in qua quidem applicatione contingit esse errorem dupliciter: uno modo, quia id quod applicatur, in se errorem habet; alio modo ex eo quod non bene applicatur; sicut in syllogizando contingit peccatum dupliciter, vel ex eo quod aliquis falsis utitur, vel ex eo quod non recte syllogizat. Sed hoc quidem quod falsis utatur, ex una quidem parte contingit,

ex alia autem parte non contingit. Dictum est enim supra, art. præced., quod per conscientiam applicatur notitia synderesis, et rationis superioris et inferioris, ad actum particularem examinandum. Cum autem actus sit particularis, et synderesis iudicium universale existat; non potest applicari iudicium synderesis ad actum, nisi fiat assumptio alicujus particularis. Quam quidem particularitatem quandoque subministrat ratio superior, quandoque inferior; et sic conscientia perficitur quasi quodam syllogismo particulari: ut si ex iudicio synderesis proferatur nihil prohibuit lege Dei esse faciendum; et ex superioris rationis notitia assumatur, concubitus cum ista muliere esse prohibuit lege Dei; fiet applicatio conscientie concludendo ab hoc concubitu esse abstinendum. In universali quidem iudicio synderesis, errorem esse non contingit, ut supra ex dictis, art. præced., patet; sed in iudicio rationis superioris contingit esse peccatum; sicut cum quis existimat esse secundum legem, vel contra, quod non est; ut hæretici qui credunt juramentum a Deo esse prohibuit. Et ideo error accidit in conscientia propter falsitatem quæ erat in superiori parte rationis. Et similiter contingere potest error in conscientia ex errore existente in inferiore parte rationis; ut cum aliquis errat circa civiles rationes justæ vel injustæ, honesti vel inhonesti. Ex hoc autem quod non recto modo applicatio fit in conscientia, etiam error contingit; quia sicut in syllogizando in speculativis contingit formam debitam argumentandi prætermitti, et ex hoc in conclusione accidere falsitatem: ita etiam contingit in syllogismo qui in operabilibus requiritur, ut dictum est.

Sciendum tamen, quod in quibusdam conscientia nunquam errare potest; quando scilicet actus ille particularis ad quem conscientia applicatur, habet de se in synderesi universale iudicium. Sicut enim in speculativis non contingit errare circa particularium conclusiones quæ directe sub principiis universalibus assumantur in eisdem terminis, ut in hoc quod est, hoc totum esse majus sua parte, nullus decipitur; sicut nec in hoc, Omne totum est majus sua parte; ita nec in hoc quod est, Deum non esse a me diligendum, vel aliquid malum esse faciendum, nulla conscientia errare potest; eo quod in utroque iudicio tam speculabilem quam operabilem, et major est per se nota, utpote in universali iudicio existens; et minor etiam, quæ idem de se ipso prædicatur particulariter; ut cum dicitur: Omne totum est majus sua parte; hoc, totum quoddam est; ergo est majus sua parte.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod conscientia dicitur naturale esse judicatorium, in quantum est conclusio quædam, ex naturali judicatorio deducta; in qua potest error accidere, etsi non propter errorem naturalis judicatorii, tamen propter errorem particularis assumptæ, vel propter indebitum ratiocinandi modum, ut dictum est, in corp. art.

AD SECUNDUM dicendum, quod conscientia addit supra scientiam applicationem scientiæ ad actum particularem; et in ipsa applicatione potest esse error, quamvis in scientia error non sit. Vel dicendum, quod cum dico conscientiam, non dico vel implicio scientiam solummodo stricte acceptam prout est tantum verorum, sed scientiam largo modo acceptam pro quacumque notitia, secundum quod omne quod novimus communi usu loquendi secrete dicimus.

AD TERTIUM dicendum, quod sicut scintilla est in quod purius est de igne, et quod supervolat toti igni, ita synderesis est id quod supremum in conscientia iudicio reperitur; et secundum hanc metaphoram synderesis scintilla conscientie dicitur. Neque oportet ut in omnibus aliis se habeat synderesis ad conscientiam sicut scintilla ad ignem. Et tamen in igne materiali aliquis motus accedit igni propter admixtionem ad materiam alienam, qui non accedit scintilla ratione suæ puritatis; et ita etiam aliquis error potest accidere conscientie propter compactionem ejus ad particularia, quæ sunt quasi materia a ratione aliena, qui non accedit rationi in sua puritate existentis.

AD QUARTUM dicendum, quod conscientia dicitur lex intellectus secundum illud quod habet a synderesi; et secundum hoc nunquam errat, sed aliunde, ut dictum est.

AD QUINTUM dicendum, quod licet ratio ex hoc quod conjungitur synderesi, non erret, tamen ratio superior vel inferior errans potest synderesi applicari, sicut minor falsa adjungitur majori veræ.

AD SEXTUM dicendum, quod in iudicio statuitur dictis testium, quando dicta testium non possunt per alia manifesta indicia argui falsitatis. In eo autem qui in conscientia errat, testimonium conscientie arguitur falsitatis ex ipso dictamine synderesis; et sic non statuitur dicto conscientie errantis in divino iudicio, sed magis dictamini legis naturalis.

AD SEPTIMUM dicendum, quod conscientia non est prima regula humanorum operum, sed magis synderesis; conscientia autem est quasi regula regulata; unde nihil mirum, si error in ea potest accidere.

AD OCTAVUM dicendum, quod spes illa quæ super rectam conscientiam fundatur, certitudinem habet; et hæc est gratuita; spes autem quæ super erroneam conscientiam fundatur, est illa de qua dicitur, Proverb., x, 28: *Spes impiorum peribit.*

ARTICULUS III. — *Utrum conscientia liget.*

Tertio quaeritur, utrum conscientia liget; et videtur quod non. Nullus ligatur ad aliqua facienda nisi aliqua lege. Sed

homo non facit sibi ipsi legem. Ergo, cum conscientia sit ex actu hominis, conscientia non ligat (1).

2. Præterea, aliquis ad consilia non ligatur. Sed conscientia se habet per modum consilii; ita enim videtur conscientia præcedere electionem, sicut consilium. Ergo conscientia non ligat.

3. Præterea, nullus ligatur nisi ex aliquo superiori. Sed conscientia hominis non est superior quam ipse homo. Ergo homo ex sua conscientia non ligatur.

4. Præterea, ejusdem est ligare et solvere. Sed conscientia non sufficit ad hominem absolvendum. Ergo nec etiam ad ligandum.

Sed contra, Eccl., vii, 23 : *Scit conscientia tua*; Glossa (interlin.): *Qua iudice nemo nocens absolvitur*. Sed præceptum iudicis obligat. Ergo dictamen conscientie ligat.

Præterea, super illud Rom., ix : *Omne quod non est ex fide, peccatum est*, dicit Origenes : *Vult Apostolus ut nihil dicam vel cogitem, nihil agam, nisi secundum conscientiam*. Ergo conscientia ligat.

Respondeo dicendum, quod conscientia procul dubio ligat.

Ad videndum autem quomodo liget, sciendum est, quod ligatio metaphoricè a corporalibus ad spiritualia sumpta, necessitatis impositionem importat. Ille enim qui ligatus est, necessitatem habet consistendi in loco ubi ligatus est, et aufertur ei potestas ad alia divertendi; unde patet quod ligatio non habet locum in illis quæ ex se necessaria sunt; non enim possumus dicere ignem esse ligatum ad hoc quod sursum feratur, quamvis necesse sit ipsum sursum ferri; sed in his tantum necessariis (2) ligatio locum habet quibus ab alio necessitas imponitur.

Est autem duplex necessitas quæ ab alio agente imponi potest. Una quidem coactionis, per quam omnis absolute necesse habet facere hoc ad quod determinatur ex actione agentis; alias coactio non proprie diceretur, sed magis inductio. Alia vero est necessitas conditionata, scilicet ex finis suppositione; sicut imponitur alicui necessitas ut si non fecerit hoc, non consequatur suum præmium. Prima quidem necessitas, quæ est coactionis, non cadit in motibus voluntatis, sed solum in corporalibus rebus, eo quod voluntas naturaliter est a coactione libera. Secunda necessitas voluntati imponi potest; ut scilicet necessarium sit hoc eligere, si hoc bonum debeat consequi, vel si hoc malum debeat vitare. Carere enim malo in idem computatur cum habere bonum in talibus, ut patet per Philosophum in V Ethic. (cap. i, circa med.). Sicut autem necessitas coactionis imponitur rebus corporalibus per aliquam actionem, ita necessitas conditionata imponitur voluntati per aliquam actionem.

(1) *Al.* ex hominis conscientia, non ligat. — (2) *Al.* in tantum necessariis.

Actio autem qua voluntas movetur, est imperium regentis et gubernantis. Unde Philosophus dicit in V Metaph., quod res est principium motus per suum imperium. Ita etiam se habet imperium alicujus gubernantis ad ligandum in rebus voluntariis illo modo ligationis qui voluntati accedere potest, sicut se habet actio corporalis ad ligandum res corporales necessitate coactionis. Actio autem corporalis agentis nunquam inducit necessitatem in rem aliam nisi per contactum coactionis ipsius ad rem in qua agit; unde nec ex imperio alicujus regis vel domini ligatur aliquis, nisi imperium attingat ipsum cui imperatur; attingit autem ipsum per scientiam. Unde nullus ligatur per præceptum aliquod nisi mediante scientia illius præcepti; et ideo ille qui non est capax notitiæ, præcepto non ligatur; nec aliquis ignorans præceptum Dei, ligatur ad præceptum faciendum, nisi quatenus tenetur scire præceptum. Si autem non teneatur scire, nec sciat, nullo modo ex præcepto ligatur. Sicut autem (1) in corporalibus agens corporale non agit nisi per contactum, ita in spiritualibus præceptum non ligat nisi per scientiam; et ideo, sicut est eadem vis qua tactus agit, et qua virtus agentis agit, cum tactus non agat nisi ex virtute agentis, et virtus agentis non nisi mediante tactu; ita eadem virtus est qua præceptum ligat et qua conscientia ligat; cum præceptum non liget nisi per virtutem scientiæ, nec scientia nisi per virtutem præcepti. Unde, cum conscientia nihil aliud sit quam applicatio notitiæ ad actum, constat quod conscientia ligare dicitur vi præcepti divini.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod homo non facit sibi legem; sed per actum suæ cognitionis, qua legem ab alio factam cognoscit, ligatur ad legem implendam.

AD SECUNDUM dicendum, quod consilium dupliciter dicitur. Quandoque enim consilium nihil aliud est quam actio rationis inquirentis de agendis; et hoc modo consilium se habet ad electionem sicut syllogismus vel questio ad conclusionem, ut patet per Philosophum in III Ethicor. (cap. iii). Hoc autem modo acceptum consilium non dividitur contra præceptum; quia de his quæ sunt in præcepto, consilium in hunc modum; unde ex tali consilio contingit aliquem obligari. Sic autem dictum consilium invenitur in conscientia quantum ad unum modum applicationis; cum scilicet inquiritur de agendo. Alio modo dicitur consilium persuasio vel inductio ad aliquid agendum, non habens vim coactivam; et sic consilium contra præceptum dividitur, cujusmodi sunt amiceles exhortationes; in isto consilio aliquando conscientia procedit. Applicatur enim aliquando etiam conscientia hujus consilii ad particularem actum. Sed cum conscientia non liget nisi ex virtute ejus quod in conscientia habetur; conscientia quæ ex consilio sequitur,

(1) *Al.* deest autem.

non alio modo potest obligare quam ipsum consilium; ex quo aliquis obligatur ut non contemnat, sed non impleat.

AD TERTIUM dicendum, quod quamvis homo se ipso non sit superior, tamen ille de cuius præcepto conscientiam habet, eo superior est; et sic ex sua conscientia ligatur.

AD QUARTUM dicendum, quod tunc conscientia erronea non sufficit ad absolvendum, quando in ipso errore peccat; ut quando errat circa ea quæ scire tenetur. Si autem esset error circa ea quæ quis non tenetur scire, ex conscientia sua absolvitur; sicut patet ex eo qui ex ignorantia facti peccat; ut cum aliquis accedit ad alienam uxorem, quam credit suam.

ARTICULUS IV. — *Utrum conscientia erronea liget.*

(In IIe, quæst. XIX, art. 5.)

Quarto quæritur, utrum conscientia erronea liget; et videtur quod non. Quia, ut dicit Augustinus (libro XXII contra Faustum, cap. XXVII, in princ.), peccatum est *dictum vel factum vel concupitum contra legem Dei*. Ergo nihil ligat ad peccatum nisi lex Dei. Sed conscientia erronea non est secundum legem Dei. Ergo non obligat ad peccatum.

2. Præterea, Rom., XIII, super illud: *Omnis anima potestibus sublimioribus subdita sit*, dicit Glossa Augustini (in serm. VI de verbis Domini, a med.), quod inferiori potestati non est obediendum proconsuli, si contrarium imperatori præcipiat. Sed conscientia erronea est inferior ipso Deo. Cum ergo conscientia erronea præcipiat contraria præceptis Dei, præceptum conscientiæ errantis nullo modo obligare videtur.

3. Præterea, secundum Ambrosium (lib. de Paradiso, cap. VIII, ante med.), peccatum est *transgressio legis divinæ, et celestium inobedientia mandatorum*. Ergo quicumque deviat ab obedientia legis divinæ, peccat. Sed conscientia erronea facit deviare a præceptis legis divinæ; quod quando scilicet aliquis habet conscientiam faciendi aliquid quod divina lege est prohibitum. Ergo conscientia erronea magis inducit in peccatum observata, quam liget in peccatum si non observetur.

4. Præterea, secundum jura, si aliquis habet conscientiam quod uxor sua attineat sibi in aliquo gradu prohibito, et conscientia illa sit probabilis, tunc oportet eam sequi contra præceptum Ecclesiæ, etiam si excommunicatio addatur; si autem non sit probabilis conscientia, non ligatur ad hoc quod eam impleat, sed debet magis Ecclesiæ obedire. Sed conscientia erronea, præcipue de per se malis, nullo modo est probabilis. Ergo talis conscientia non ligat.

5. Præterea, Deus est misericordior quam aliquis dominus temporalis. Sed dominus temporalis non imputat homini ad peccatum illud quod ex errore committitur. Ergo multo minus per

conscientiam errantem aliquis penes Deum obligatur ad peccatum.

6. Sed dicendum, quod conscientia erronea ligat circa indifferentia, non autem circa ea quæ sunt per se mala. — Sed contra, ideo in illis quæ sunt per se mala, conscientia erronea dicitur non ligare, quia dictamen rationis est in contrarium. Sed similiter naturalis ratio dicitur contrarium conscientiæ erroneæ quæ circa indifferentia errat. Ergo similiter ista non ligat.

7. Præterea, opus indifferens se habet ad utrumlibet. Sed quod est ad utrumlibet, non est necessarium fieri vel non fieri. Ergo ad opera indifferentia aliquis non obligatur ex necessitate per conscientiam.

8. Præterea, si aliquis ex erronea conscientia contra legem Dei facit, non excusatur a peccato. Si igitur ille qui contra conscientiam etiam sic errantem ageret, peccaret; sequeretur quod sive ageret secundum conscientiam erroneam, sive non, peccaret. Ergo erit coactus ut peccatum vitare non possit; quod videtur impossibile; quia *nullus peccat in eo quod vitare non potest*, secundum Augustinum (I Retract., cap. IX, parum ante med.). Ergo impossibile est quod conscientia taliter errans liget.

9. Præterea, omne peccatum ad aliquod genus reducit. Sed si alicui dicitur conscientia quod fornicetur, abstinere a fornicatione non potest ad aliquod genus peccati reduci. Ergo non peccaret sic contra conscientiam agens; ergo conscientia talis non ligat.

Sed contra est quod dicitur Rom., XIV, 23: *Omne quod non est ex fide peccatum est*; etiam si bonum sit in se. Sed conscientia quæ prohibet illud quod in se est bonum, est erronea. Ergo talis ligat.

Præterea, observare legalia post tempus gratiæ revelatæ non erat indifferens, sed per se malum; unde dicitur Gal., v, 2: *Si circumcidimini, Christus nihil vobis prodest*. Sed tamen conscientia de circumcissione observanda ligabat; unde ibidem, III, dicitur: *Testificor autem circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ*. Ergo erronea conscientia ligat in per se malis.

Præterea, peccatum principaliter in voluntate consistit. Quicumque autem vult transgredi præceptum divinum, habet malam voluntatem. Ergo peccat. Sed quicumque credit aliquid esse præceptum, et vult transgredi, habet voluntatem non servandi legem. Ergo peccat. Qui autem habet erroneam conscientiam sive in his quæ sunt per se mala, sive in quibuscumque credit id quod est contrarium suæ conscientiæ esse contra legem Dei. Ergo, si vult facere illud, vult facere contra legem Dei, et peccat; et ita conscientia, quantumcumque erronea, obligat ad peccatum.

Præterea, secundum Damascenum (lib. IV, cap. XXXII), conscientia est lex intellectus nostri. Sed facere contra legem est peccatum. Ergo etiam facere contra conscientiam quomodo cumque.

Præterea, aliquis ex præcepto ligatur. Sed hoc quod conscientia dicat, est præceptum. Ergo, quantumcumque sit erronea, conscientia ligat.

Respondeo dicendum, quod circa hoc sunt diversæ opiniones.

Quidam enim dicunt, quod conscientia potest errare vel in his quæ sunt per se mala, vel in indifferentibus. Conscientia igitur errans in his quæ sunt per se mala, non ligat, in indifferentibus autem ligat. Sed qui hoc dicunt, non videntur intelligere quid sit conscientiam ligare. Secundum hoc enim ligare conscientia dicitur, quod aliquis, nisi conscientiam impleat, peccatum incurret; non autem hoc modo quod aliquis implens recte faciat: alias enim consilium obligare diceretur; implens enim consilium recte agit; sed tamen ad consilia dicimur non ligari, quia qui consilium præterit, non peccat; ad præcepta autem ligari dicimur, quia si non servamus præcepta, peccatum incurrimus. Non igitur propter hoc conscientia dicitur ad aliquid ligare, quod si illud fiat, ex tali conscientia bonum sit: sed quia si non fiat, peccatum incurritur.

Non videtur autem possibile quod aliquis peccatum evadat, si conscientia, quantumcumque errans, dicat aliquid esse præceptum Dei quod sit indifferentens sive per se malum; si contrarium, tali conscientia manente, agere disponat. Quantum enim in se est, ex hoc ipso habet voluntatem legem Dei non observandi; unde mortaliter peccat. Quamvis igitur talis conscientia, quæ est erronea, deponi possit; nihilominus tamen dum manet, obligatoria est; quia transgressor ipsius de necessitate peccatum incurrit. Diversimode tamen recta conscientia et erronea ligat: recta quidem ligat simpliciter et per se; erronea autem secundum quid et per accidens. Dico autem rectam ligare simpliciter, quia ligat absolute et in omnem eventum. Si enim aliquis conscientiam habeat de vitando adulterio, istam conscientiam sine peccato non potest deponere; quia in ipso quod eam deponeret errando, graviter peccaret; ea autem manente, non potest præteriri in actu sine peccato; unde absolute ligat et in omnem eventum. Sed conscientia erronea non ligat nisi secundum quid et sub conditione. Ille enim cui dicat conscientia quod teneatur ad fornicandum, non est obligatus ut fornicationem sine peccato dimittere non possit, nisi sub hac conditione, si talis duret conscientia. Hæc autem conscientia removeri potest absque peccato. Unde talis conscientia non obligat in omnem eventum; potest enim aliquid contingere, scilicet depositio conscientia, quo contingente, ulterius non ligatur. Quod autem

sub conditione tantum est, secundum quid esse dicitur. Dico etiam, quod conscientia recta per se ligat, erronea autem per accidens; quod ex hoc patet. Qui enim vult vel amat unum propter alterum: illud quidem propter quod amat reliquum per se amat; quod vero propter aliud, quasi per accidens; sicut qui vinum amat propter dulce, amat dulce per se, vinum autem per accidens. Ille autem qui conscientiam erroneam habet credens eam esse rectam (alias non erraret), nec inhæret conscientia erroneæ propter rectitudinem quam in ea credit esse; inhæret quidem, per se loquendo, rectæ conscientia, sed erronea quasi per accidens: in quantum hæc conscientiam quam credit esse rectam, contingit esse erroneam. Et exinde est quod, per se loquendo, ligatur a conscientia recta, per accidens vero ab erronea. Et hæc solutio potest accipi ex verbis Philosophi in VII Eth., ubi quasi eandem questionem quærit, utrum scilicet dicendus sit incontinens qui abscedit a ratione recta solum, vel qui abscedit a falsa. Et solvit quod incontinens per se recedit a ratione recta, per accidens autem a falsa; et ab una quidem simpliciter, ab alia autem secundum quid; quia quod per se est simpliciter est; quod autem per accidens, secundum quid.

Ad PRIMUM ergo dicendum, quod quamvis id quod dicat erronea conscientia, non consonum sit legi Dei, tamen accipitur ab errante ut ipsa lex Dei; et ideo, per se loquendo, si ab hoc recedat, recedit a lege Dei; quamvis per accidens sit quod a lege Dei non recedit.

Ad SECUNDUM dicendum, quod ratio illa procedit quando superioris vel inferioris sunt distincta præcepta, et utrumque per se distinctum pervenit ad eum qui præcepto obligatur; quod hic non contingit; quia conscientia dictamen nihil est aliud quam perventio præcepti divini ad eum qui conscientiam habet, ut ex dictis, art. 1 et 2, patet. Esset autem simile in exemplo proposito, si præceptum imperatoris nunquam ad aliquem pervenire posset nisi mediante proconsule, et proconsul non præciperet nisi recitans imperatoris præceptum. Tunc enim idem esset contemnere præceptum imperatoris et proconsulis, sive proconsul verum diceret, sive mentiretur.

Ad TERTIUM dicendum, quod conscientia erronea errans in his quæ sunt per se mala, dicat contraria legi Dei; sed tamen illa quæ dicat, dicit esse legem Dei: et ideo transgressor illius conscientia, transgressor efficitur legis Dei; quamvis conscientiam sequens, et eam opere implens, contra legem Dei faciens mortaliter peccat; quia in ipso errore peccatum erat; cum contingeret ex ignorantia ejus quod scire debebat.

Ad QUARTUM dicendum, quod quando conscientia non est probabilis, tunc debet eam deponere; sed tamen dum manet, si contra eam faciat, mortaliter peccat. Unde per hoc non probatur

quod conscientia erronea non liget dum manet, sed solum quod non ligat simpliciter et in omnem eventum.

AD QUINTUM dicendum, quod ex illo argumento non concluditur quod conscientia erronea non liget ad peccatum si non impletur; sed si impletur, excusat a peccato; unde non est ad propositum. Concludit autem verum, quando ipse error non est peccatum: utpote cum contingit ex ignorantia facti. Si autem ex ignorantia juris est; sic non concludit, quia ipsa ignorantia peccatum est; sic enim apud iudicem secularem non excusatur qui ignorantiam juris quod scire debet, allegat.

AD SEXTUM dicendum, quod licet in ratione naturali sit unde possit procedi ad contrarium ejus quod erronea conscientia dicitur, sive sit error circa indifferentia, sive circa per se mala; tamen actu ratio naturalis non dicitur contrarium; si enim diceret contrarium, non erraret conscientia.

AD SEPTIMUM dicendum, quod quamvis opus indifferens, quantum in se est, ad utrumlibet se habeat; tamen cum quis existimat hoc opus cadere sub præcepto (1), efficitur non indifferens propter suam æstimationem.

AD OCTAVUM dicendum, quod ille qui habet conscientiam faciendi fornicationem, non est simpliciter perplexus, quia potest aliquid facere quo facto non incidit in peccatum, scilicet conscientiam erroneam deponere; sed perplexus secundum quid, scilicet conscientia erronea manente; et hoc non est inconveniens, ut aliquo supposito, homo peccatum vitare non possit; sicut supposita intentione inanis gloriæ, ille qui tenetur elemosynam dare, peccatum evitare non potest; si enim dat ex tali intentione, peccat; si vero non dat, transgressor est.

AD NONUM dicendum, quod quando conscientia erronea dicitur aliquid faciendum, dicitur illud sub aliqua ratione boni, vel quasi opus justitiæ, vel temperantiæ, et sic de aliis; et ideo transgressor incurrit in vitium contrarium illi virtuti sub cuius specie conscientia illud dicitur; vel si dicitur illud sub specie divini præcepti, vel alicujus prælati tantum, incurrit peccatum inobedientiæ conscientiam transgrediens.

ARTICULUS V. — *Utrum conscientia in indifferentibus plus liget quam præceptum prælati, vel minus.*

Quinto quæritur, utrum conscientia in indifferentibus plus liget quam præceptum prælati, vel minus; et videtur quod minus. Subditus enim religiosus vovit obedientiam prælato. Sed tenetur votum reddere; Psalm. xxv, 12: *Vovete, et reddite*. Ergo videtur quod tenetur prælato obedire contra conscientiam; et ita magis prælato quam conscientia.

2. Præterea, prælato semper est obediendum in his quæ

(1) *Id.* sub peccato.

non sunt contra Deum. Sed indifferentia non sunt contra Deum. Ergo in eis tenetur obedire prælato; et sic idem quod prius.

3. Præterea, potestati superiori magis est obediendum quam inferiori, ut habetur in Glossa (ord. super illud, *Qui resistunt*), Rom., xiii. Sed anima prælati est superior quam anima subditi. Ergo magis ligatur subditus ex prælati imperio quam ex conscientia propria.

4. Præterea, subditus non debet judicare de præcepto prælati, sed magis prælatus de actibus subditi. Judicaret autem subditus de præcepto prælati, si propter suam conscientiam ab ejus præcepto recederet. Ergo quantumcumque conscientia dicitur in indifferentibus, magis est standum præcepto prælati.

Sed contra, vinculum spirituale fortius est quam corporale, et intrinsecum quam extrinsecum. Sed conscientia est vinculum spirituale intrinsecum, prælatus autem vinculum corporale et extrinsecum, ut videtur, quia per temporalem dispensationem omnis prælatio agitur; unde, cum ad eternitatem ventum fuerit, evacuabitur, ut habetur in Glossa (ord. super illud, *Omnem potestatem*), I Corinth., xv. Ergo, videtur quod magis est obediendum conscientia quam prælato.

Respondeo dicendum, quod hujus quæstionis ratio satis ex his quæ dicta sunt, art. 3 hujus quæst., potest apparere. Dicitur enim supra, quod conscientia non ligat nisi vi præcepti divini, vel secundum legem scriptam, vel secundum legem naturæ inditam. Comparare igitur ligamen conscientia ad ligamen quod est ex præcepto prælati, non est aliud quam comparare ligamen præcepti divini ad ligamen præcepti prælati. Unde, cum præceptum divinum obliget contra præceptum prælati, et magis obliget quam præceptum prælati; conscientia ligamen erit majus quam ligamen præcepti prælati; et conscientia ligabit, præcepto prælati in contrarium existente.

Tamen hoc diversimode se habet in conscientia recta et erronea. Conscientia enim recta simpliciter et perfecte contra præceptum prælati obligat; simpliciter quidem, quia ejus obligatio auferri non potest, cum sine peccato deponi non possit talis conscientia; perfecte autem, quia conscientia recta non solum hoc modo ligat, ut ille qui eam sequitur peccatum non incurrat; sed ut ille qui eam sequitur sit immunis a peccato, quantumcumque prælati præceptum sit in contrarium; sed conscientia erronea ligat contra præceptum prælati in indifferentibus secundum quid et imperfecte. Secundum quid, quia non obligat in omnem eventum, sed sub conditione suæ durationis; potest enim aliquis et debet talem conscientiam deponere. Imperfecte autem, quia ligat quantum ad hoc quod ille qui eam sequitur, peccatum non incurrit; non autem quantum ad hoc quod ille qui eam sequitur, peccatum evitet, cum præceptum prælati est in contrarium, si tamen ad illud indifferens præce-

ptum praelati obliget; in tali enim casu peccat, sive non faciat, quia contra conscientiam agit, sive faciat, quia praelato inobediens est. Magis autem peccat si non faciat, conscientia durante, quod conscientia dicitur; cum plus liget quam praeceptum praelati.

AD PRIMUM ergo dicendum, quod ille qui vovit obedientiam, tenetur obedire in his ad quae bonum (1) obedientiae se extendit; nec ab ista obligatione absolvitur per errorem conscientiae, nec iterum a conscientiae absolvitur ligamine per istam obligationem; et ita manet in eo duplex contraria obligatio. Quarum una, scilicet quae est conscientiae, est maior, quia intensior; minor, quia solubilior; alia vero e contrario. Obligatio enim illa quae est ad praelatum, solvi non potest, sicut conscientia erronea deponi potest.

AD SECUNDUM dicendum, quod quamvis opus illud per se sit indifferens, tamen ex dictamine conscientiae fit non indifferens.

AD TERTIUM dicendum, quod quamvis praelatus sit superior subdito, tamen Deus, sub cuius praecepti specie ligat conscientia, est maior quam praelatus.

AD QUARTUM dicendum, quod subditus non habet iudicare de praecepto praelati, sed de impletione praecepti, quae ad ipsum spectat. Unusquisque enim tenetur actus suos examinare ad conscientiam quam a Deo habet, sive sit naturalis, sive acquisita sive infusa: omnis enim homo debet secundum rationem agere.

QUAESTIO XVIII

DE COGNITIONE PRIMI HOMINIS IN STATU INNOCENTIAE

(In octo articulis divisa.)

Primo utrum homo in statu innocentiae cognoverit Deum per essentiam; 2º utrum homo in statu innocentiae per creaturas viderit Deum; 3º utrum Adam in statu innocentiae fidem de Deo haberet; 4º utrum Adam habuit in statu innocentiae omnium creaturarum notitiam; 5º utrum Adam in statu innocentiae viderit Angelos per essentiam; 6º utrum Adam in primo statu errare sive decipi potuit; 7º utrum pueri qui ex Adam nascerentur, plenam rerum omnium notitiam habuissent, sicut Adam habuit; 8º utrum pueri mox nati in statu innocentiae usum plenarium rationis habuissent.

(1) Forte votum.

ARTICULUS PRIMUS. — *Utrum homo in statu innocentiae cognoverit Deum per essentiam.* (I part., quaest. xciv. art. 1.)

Quaestio est de cognitione primi hominis in statu innocentiae; et primo quaeritur, utrum in statu illo cognoverit Deum per essentiam; et videtur quod sic. Dicit enim Magister in IV Sent., dist. 1, quod *homo ante peccatum Deum sine medio vidit*. Sed videre Deum sine medio, est videre Deum per essentiam. Ergo in statu innocentiae vidit Deum per essentiam.

2. Sed dicendum, quod Magister intelligit quod vidit sine medio quoad nubilum culpae, non autem sine medio creaturae. — Sed contra est quod Magister ibidem dicit, quod *quia nos per medium Deum videmus, oportet quod ex visibilibus creaturis ad eum deveniamus*. Ergo videtur quod intelligat de medio creaturae. Sed videre sine medio creaturae, est videre per essentiam. Ergo, etc.

3. Praeterea, Philip., IV, 7, dicitur, quod *pax Dei, quae exsuperat omnem sensum custodiat corda vestra*: hoc intelligitur de pace quam Deus facit in patria in beatis; quod Glossa (ordin. et interlin.) ibid. sic exponit: *Omnem sensum, idest intellectum nostrum, non eorum qui semper vident faciem Patris*. Ex quo habetur quod pax sive gaudium beatorum excedit intellectum omnem illius qui gaudio illo non perfuitur. Sed Adam in innocentia gaudia beatorum vidit: unde dicit Gregorius, IV Dial. (in princ.): *Homo peccando extra se ipsum fustus illa iam celestis patrie gaudia quae prius contemplari solebat, videre non poterat*. Ergo Adam in illo statu gaudio celestis patriae fruebatur.

4. Praeterea, Hugo de Sancto-Victore (lib. I de Sacram., part. V, cap. xiv) dicit, quod homo in statu illo cognoscebat Creatorem suum ea cognitione qua tunc per praesentiam contemplationis manifestius carnebatur. Sed videre Deum per praesentiam contemplationis, est videre ipsum per essentiam, ut videtur. Ergo Deum per essentiam Adam in statu illo vidit.

5. Praeterea, homo factus est ad videndum Deum: ad hoc enim fecit Deus rationalem creaturam, ut similitudinis suae particeps esset, quae in eius visione consistit, ut habetur I dist. II Sent. Si igitur in statu innocentiae Deum Adam per essentiam non videbat, hoc non erat nisi quia aliquid medium impediabat. Non autem medium culpae impediabat, quia tunc ab ea immunitas erat; nec impediabat medium creaturae, quia Deus est intimior rationali animae quam quaelibet creatura. Ergo Adam in statu innocentiae videt Deum per essentiam.

6. Praeterea, sicut affectiva hominis non perficitur nisi per summum bonum, ita cognitiva non nisi per summum verum, ut patet in lib. de Spiritu et Anima (cap. xi). Sed unicuique inest desiderium suae perfectionis. Ergo Adam in primo statu desi-